

MÕNINGAIST EESTI MURDESÕNADEST

Allpool käsitletakse kitsa levikuga murdesõnu rumpama, tessel ja tiperdama.

1.

rumpama 'mõllama, vallatust tegema' esineb Suure-Jaani murdes. Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekartoteegis seda ei leidu. Küll aga on seal Rõugest kirja pandud trumpämma 'mürama, kolama'. Mõlemal juhul näib tegemist olevat laensõnaga. Laenuandjana tuleb arvesse kas alamsaksa või läti keel.

Vaadeldgem kõigepealt esimest võimalust: kaks strumpen, strumpelen 'straucheln, anstoßen' (Schiller, Lübben 1881 : 443). Häälikuliselt sobib strumpen mõlema murde sõnaga, sest Sjn murdes puudub konsonantühend sõna algul, Rõuges aga on see lihtsustatud: str- > tr-. Tüve -a- võib sobida kaks e vasteks, kuigi viimasele enamasti vastab -i-, nagu tantsima < dansen, danzen, teenima < denen (Ariste 1981 : 118), harvemini siiski ka -a-: märkama < merken (115), pillama < spillen, spilden (116). Tundub, et tähenduslikultki võiks strumpen 'komistama, tuigerdama, tuikuma; tõukama' sobida lähtesõnaks verbidele rumpama 'mõllama, vallatust tegema' ja trumpämma 'mürama, kolama'. Väljendavad ju kõik kolm teatavat liikumist.

Läti keeles peetakse vastavat sõna strumpät, strumpët, strumpuôt 'wild umherfahren, wie ein mutiges Ross; umher-springen (von Pferden, Lämmern)' kahtlevalt alamsaksa laenuks < kaks strumpen 'straucheln, anstossen' (ME).

Foneetiliselt sobiks laenuandjaks läti keel. Selle vastu räägib aga seik, et läti sõna esineb eesti keelealast kaugel Kuramaal. Niisiis pärinevad rumpama ja trumpämma tõenäoselt keskalsaksa keelest.

2.

teßsel Mus, Pöi, Khn, Hää, Var, teßsel ~ tißsəl Khk 'põigiti teraga kirves, millega laeva plankusid tasandatakse'; täßsəl Käi, täßsəl Rei, tißsəl Khk 'küna- ja paaditegemise kirves, maaraiumise kirves'.

teßsel on ilmselt läti keelest laenatud < lt tesele 'ein Beil, dessen gradlinige Schneide quer ansteht; ein Hohleisen, Schabeisen, krummes Beil zum Rädernmachen; "ein längliches Beil"'. Ka tesila (ME). Verbist test '1) (Balken) behauen, bekanten' (ME), millele vastab leedu tašyti '(Baumstämme usw.) behauen, zimmern, glätten' (Fraenkel 1965).

Samast tüvest pärinevad faktitiivsed verbid teßseldama Mus, Pöi, Hää, tesseldama Khk 'tesliga tasandama'; teßseldama Emm ~ tisseldama Emm, tässeldama Rei, tesseldama Khn 'maakirvega, künakirvega raiuma'. A. Saarestel lisaks veel tösseldama Mus 'maakirvega, künakirvega raiuma' (Saareste 1962 : 513).

Laensõna esimese silbi vokaal varieerub. Ootuspärane on teßsel. Nimelt jääb läti laenudes lühike kõrge e esimeses silbis harilikult püsima (Vaba 1977 : 219), niisiis tesele > teßsel ja tuletis tesseldama. ä-line variant seletuks usutavasti kõikumusega kõrge e ja lahtise e esinemuses läti murde- ja ühiskeeles, niisiis e > ä nagu e > ä (Vaba 1977 : 219): täßsel ja tässeldama. Mustjala verbis tösseldama, mis ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekartoteegis puudub, on toimunud labialisatsioon e > ö, mida kohati saarte murdes ette tuleb, nagu kölk 'kelk', pösa 'pesa'. i-lises variandis on e > i: tißsəl ja tisseldama.

Täenduslikult sobivad meie murdesõnad läti lähtesõnadega. Laenamist toetab ka seik, et läti keeles on sõna päritolult genuinne, meil aga piirdub selle levik üksnes kitsama murdealaga, sugulaskeeltes vasted puuduvad.

3.

tiperdama esineb Sjn murdes tähenduses 'lühikeste samudega kiiresti liikuma'. KKI murdekartoteegis on see üles tähendatud ainult kõigest Hurda külast kujul tiperdama 'käima' murdekorrespondendi poolt. Sõnaraamatuis seda ei leidu, kui mitte arvestada J. Mägiste "Soome-eesti sõnaraamatut", milles soome verbi piipertää ja tepastella ühe tõlkena on

antud tiperdada.

tiperdama on tuletis onomatopoeetilisest verbist tip-pama 'väikeste sammudega astuma, tippima' (ÕS) deskriptiivse kausatiivsufiksiga -erde- (< -erta- ~ -ertä-), mis eesti keeles on küllalt sagedane, nagu näit. lomberdama 'longates, vaevaliselt kõndima' (ÕS) (< lompama), laterdama (< latrama) jt.

Eesti tippama verbiga samatüvelised on veel tippima (ÕS) ja tipitama (Wiedemann 1973). Neile on esitatud vasteid läänemeresoome keeltest: sm tipata 'sipsuttaa, hiipiä va-roen; kävellä kepeästi', (harva idamurdeis) tipertää 'as-tella lyhyin askelin'; tipittää 'astella nopeaan' jne.; krJA tipitteä 'tipsuttaa, astua lyhyin askelin'; vps tipitada, tš- 'juosta, lyhyin askelin, kevyesti ja nopeasti' (SKES V : 1307). Deskriptiivseid sõnu. Sama esitab J. Mägiste märk-sõna tippama all, lisades instruktiivi tippamisi, interjekt-siooni tipat ja adverb tipe-tapa, tippa tappa (Mägiste 1982 : 3483). Lõpuks märgitagu veel, et isuri keeles leidub vas-te, mida eelesitatud allikais pole mainitud, nimelt frekven-tatiivverb tiBer/rellä 'piipertää, kävellä tepastella', ti-perärrättä kävvä 'tipsite käia' Ro (IMSK).

Niisiis on esitatud sõnadest kaks laensõna: rumpama alamsaksa, tessel läti keelest. Kolmas, tiperdama on tuletis deskriptiivsest verbist tippama, millele on varem esitatud vasteid läänemeresoome keeltest.

K i r j a n d u s j a s e l l e l ü h e n d i d

A r i s t e, P. 1981, Keelekontaktid. Eesti keele kon-takte teiste keeltega, Tallinn; M ä g i s t e, J. 1982, Est-nisches etymologisches Wörterbuch, Helsinki; S a a r e s -t e, A. 1962, Eesti keele mõisteline sõnaraamat III, Stock-holm; IMSK = Inkeröismurteiden sanakirja. Toimittanut R.E. Nirvi, Helsinki 1971 (LSFU XVIII); F r a e n k e l, E. 1965, Litauisches etymologisches Wörterbuch II, Heidelberg-Götting-en; ME = K.Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J.Endzelīns III-IV, Rīga 1927-1932; S c h i l l e r, K., L ü b b e n, A. 1881, Mittelniederdeut-sches Wörterbuch IV, Bremen; SKES V = E. I t k o n e n, A.J. J o k i, R. P e l t o l a, Suomen kielen etymologinen sana-kirja V, Helsinki 1975 (LSFU XII 5); V a b a, L. 1977, Läti laensõnad eesti keeles, Tallinn; W i e d e m a n n, F.J. 1973, Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest, Tallinn; Õ S = Õigekeelsussõ-naraamat. Teine trükk. Toimetanud R.Kull ja E.Raiet, Tallinn.

П. П а л ь м е о с
(Тарту)

О НЕКОТОРЫХ ЭСТОНСКИХ ДИАЛЕКТИЗМАХ

Р е з ю м е

В статье рассматриваются три диалектных слова эстонского языка, имеющих ограниченное распространение. Двое из них заимствованы: gumrama 'бушевать, шалить, проказничать' по всей вероятности заимствовано из средненемецкого языка (< strumpren, strumpelen 'straucheln, anstoßen'); tessel 'топор для изготовления лодок и корыт, кирка' из латышского языка (< tesele 'ein Beil, dessen gradlinige Schneide quer ansteht; ein Hohlisen, Schabeisen, krummes Beil zum Rädermachen'). Третий диалектизм tiperdama 'быстро передвигаться мелкими шажками' - производное слово от описательного глагола tippama 'стучать мелкими шажками, семенить'.